

Research Article

An Examination of the Content of *Muntakhab al-Athar* and Its Place in Contemporary Mahdiyyism Studies

Khodamorad Salimian¹

Received: 21/08/2023

Accepted: 08/10/2023

Abstract

A content analysis of the book "*Muntakhab al-Athar fi al-Imam al-Thani Ashar*" written by Ayatollah Lotfollah Safi Golpayegani can introduce an outstanding work in this field to those interested in Mahdiyyism. This book, in various editions, has narrated different numbers of Mahdiyyism narratives. In the one-volume edition of 830 narratives, the three-volume edition of 1287 narratives with Persian translation and the six-volume edition of 1301 narratives have been narrated from about three hundred Sunni and Shiite sources in Mahdiyyism. The present article aims to answer this basic question, what is the most prominent feature of this work, which has led to serious attention in Mahdiyyism studies in the past seven decades? The finding suggests that this work has played a prominent role in Mahdiyyism studies after it, due to the inclusion of narratives in most Mahdiyyism topics with a new arrangement and relevant analyses. The hadiths of this book are arranged in ten chapters in various topics. What makes this work stand out from other hadith books is the significant number of analyses that the author has expressed in the footnotes about some hadiths. In this book, instead of repeating each hadith in each chapter, at the end of each chapter, the hadith that was mentioned before is referred to by citing its position and number.

Keywords

Lotfollah Safi Golpayegani, *Muntakhab al-Athar*, Mahdiyyism, The Twelfth Imam of Shia Muslim, Mahdiyyism studies.

---

¹. Associate Professor, Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran. kh.salimian@isca.ac.ir.

* Salimian, K. (1402 AP). An Examination of the Content of *Muntakhab al-Athar* and Its Place in Contemporary Mahdiyyism Studies. *Journal of Mahdavi Society*, 3(7), pp. 132-156.

Doi: 10.22081/JM.2023.67188.1079.

مقاله علمی - ترویجی

بررسی محتوایی منتخب الأثر و جایگاه آن در مهدویت‌نگاری معاصر

خدا مراد سلیمیان^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۳۰

چکیده

بررسی محتوایی منتخب الأثر فی الامام الثانی عشر علیه السلام نوشته آیت‌الله العظمی لطف‌الله صافی گلپایگانی رحمته الله می‌تواند علاقه‌مندان به آموزه مهدویت را با اثری برجسته در این زمینه آشنا سازد. این کتاب در چاپ‌های گوناگون، شمار متفاوتی از روایات مهدویت را نقل کرده است. در چاپ یک‌جلدی ۸۳۰ روایت، دوره ۳ جلدی ۱۲۸۷ روایت و فارسی شده است و دوره ۶ جلدی ۱۳۰۱ روایت از حدود سیصد منبع سنی و شیعه در مهدویت نقل شده است. مقاله حاضر با روش توصیفی - تحلیلی به دنبال پاسخ به این پرسش بنیادین است که برجسته‌ترین ویژگی این اثر که سبب شده در هفت دهه گذشته در مهدویت‌نگاری مورد توجه جدی قرار گیرد چیست؟ نتیجه به دست آمده این است که این اثر به دلیل فراگیری نقل روایات در بیشتر مباحث مهدوی با چینی نوین و تحلیل‌های درخور، نقش برجسته‌ای در مهدویت‌نگاری پس از خود داشته است. احادیث این کتاب در ده فصل در مباحث گوناگون سامان یافته است. آنچه که این اثر را از کتاب‌های حدیثی دیگر برجسته ساخته، شمار قابل توجهی از تحلیل‌هایی است که نویسنده در پانوشت درباره برخی روایات بیان کرده است. در این کتاب به جای آوردن دوباره هر حدیث در هر باب، در آخر هر باب به حدیثی که پیش از آن ذکر شده با یادکرد از جایگاه و شماره اشاره شده است.

کلیدواژه‌ها

لطف‌الله صافی گلپایگانی رحمته الله، منتخب الأثر، مهدویت، امام دوازدهم، مهدویت‌نگاری.

kh.salimian@isca.ac.ir

۱. دانشیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران.

* سلیمیان، خدا مراد. (۱۴۰۲). بررسی محتوایی منتخب الأثر و جایگاه آن در مهدویت‌نگاری معاصر. دوفصلنامه علمی - ترویجی جامعه مهدوی، ۳(۷)، صص ۱۳۲-۱۵۶.

Doi: 10.22081/JM.2023.67188.1079.

مقدمه

درباره مهدویت در عصرها و قرن‌های گذشته، آثار گران‌سنگ پرشماری به قلم دانشمندان بزرگ شیعه نگاشته شده است. از سه کتاب الغیبه نعمانی، کمال الدین و تمام النعمه شیخ صدوق و کتاب الغیبه شیخ طوسی تا نگاشته‌های دیگر پس از آن، هریک با ویژگی‌های خاص خود، نقشی برجسته در معارف مهدوی ایفا کرده‌اند.

در این میان یکی از برجسته‌ترین منابع روایی معاصر که حدود هفتاد سال نقش ویژه‌ای در مباحث مهدویت و مهدویت‌نگاری داشته، کتاب گران‌سنگ منتخب الأثر فی الامام الثانی عشر ع نوشته آیت‌الله لطف‌الله صافی گلپایگانی رحمته است. این نوشته افزون بر اینکه کتابی اطمینان‌بخش برای نقل روایات مهدویت می‌باشد، منبعی ارزشمند برای برخی از تحلیل‌ها و بحث‌های روایی مهدویت و مهدویت‌نگاری‌های پس از خود به شمار می‌آید. نگارنده اثر با توانمندی علمی بالا و با روشی مناسب به گزینش روایات از منابع فریقین مبادرت کرده و آن را به سبکی قابل استفاده برای همگان به‌ویژه اندیشوران سامان داده است.

نظر به توانمندی علمی آیت‌الله صافی رحمته که زمان قابل توجهی عضو شورای استفتای آیت‌الله بروجردی رحمته بود، پاسخ‌گویی به پرسش‌های برجسته و ویژه از فقه و کلام شیعی و نیز نگارش کتاب ارزشمندی درباره مهدویت که منتخب الأثر نام گرفت، به ایشان سپرده شد.

از ایشان افزون بر کتاب منتخب الأثر فی الامام الثانی عشر ع دست‌کم هشتاد اثر فارسی و عربی در رشته‌های گوناگون علوم اسلامی (فقه، کلام، سیره‌پژوهی، حدیث، علوم قرآنی، امام‌شناسی، نهج البلاغه و ...) به زیور چاپ آراسته شده است.

آثار وی در عین ژرفای علمی و معرفتی، با بیانی ساده و قابل فهم برای همگان به نگارش درآمده است که استقبال فراگیر در کنار بهره‌های وافر اهل دانش در دهه‌های گذشته، خود گویای این واقعیت است.

در این نوشتار تلاش می‌شود تا به روش توصیفی-تحلیلی این اثر ارزشمند جهت بهره‌مندی هرچه افزون‌تر برای دوستداران بازنمایی شود.

۱. روش‌شناسی نگارش کتاب

در این کتاب نویسنده به قصد گردآوری روایات مربوط به امام عصر علیه السلام، روایات پرشماری دربارهٔ بشارت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و اهل بیت طاهرین علیهم السلام به آمدن منجی آخر الزمان که از نسل پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله است را با دقت گزینش و گردآوری کرده که نتیجهٔ این تلاش و کوشش و اشراف گسترده بر منابع روایی شیعی و سنی، دستاوردی ارزنده برای مهدوی پژوهی در پی داشته است.

اگرچه ایشان در میان نقل روایات دیدگاه یا سخنی از خود نیاورده، اما به مناسبت شماری از روایات، در پانویشت و پایان هر باب تحلیل‌های ارزشمندی را ارائه کرده است.

روش نگارنده در نقل احادیث این گونه است که پس از گزینش روایت از منابع فریقین بر پایهٔ مبانی اعتبارسنجی خود، هر روایت را به گونه‌ای کامل با ذکر سلسله اسناد و ذکر منبع در سرآغاز روایت آورده است. روایات هر باب، هر کدام جداگانه شماره‌گذاری شده که می‌توان به آسانی همهٔ روایات کتاب را شمارش کرد.

گزینش زیرکانهٔ روایات از منابع فریقین در بیشتر مباحث بنیادین مهدویت و نیز فراوانی نقل روایات در این کتاب‌ها، نکتهٔ برجستهٔ این اثر روایی است که به روشنی در گستردگی روایات در هر باب می‌توان آن را کشف کرد.

از دیگر برجستگی‌های این کتاب که آن را بر دیگر مهدویت‌نگاری‌ها ممتاز ساخته این است که نویسنده هنگام نقل هر حدیث فرازهای گوناگون آن را بررسی کرده؛ سپس یکی از آنها را که گویاتر، رساتر و برجسته‌تر دانسته برگزیده و متن حدیث را به طور کامل در بابی که پیوند بیشتری با محتوای آن فراز حدیث دارد نگاهشته است و سند، متن و منبع آن را در آنجا یاد کرده است؛ آن‌گاه فرازهای دیگر هر حدیث را با باب‌های صدگانهٔ کتاب منظور کرده و در پایان هر بابی یادآور شده که در فلان فصل و در فلان باب نیز بر این موضوع دلالت می‌کند. این شیوه سبب شده کتاب از آسیب تقطیع حدیث در امان بماند و صفحه‌های کتاب نیز افزایش نیابد.

البته بررسی مبانی رجالی آیت‌الله صافی گلپایگانی رحمته الله علیه در گزینش روایات مهدوی

سخن بسیار می‌طلبد و نیازمند نوشته‌ای جداگانه است و در حوصله این نوشتار نیست. ناگفته نماند گزارش همه این فرازها در همه کتاب افزون بر شش هزار شده است و این خود سبب شده تا کسانی به خطا با این شمارش، شمار احادیث مهدویت را بیش از شش هزار بپندارند (صدر، ۱۳۷۹، صص ۴۳، ۹۶؛ رضوی، ۱۳۸۴، ص ۳۸؛ هاشمی شهیدی، ۱۳۸۷، ص ۱۸؛ رضوانی، ۱۳۸۶، ص ۶۹؛ نک: اکبرنژاد، ۱۳۸۸، ص ۳۶).

۲. محتواشناسی داده‌های روایی کتاب

در کتاب‌شناسی بیشتر به آخرین نسخه ویرایش شده استناد می‌شود، اما از آنجایی که هر چاپ این کتاب ویژگی‌های خاص خود را دارد، مناسب است تا به هر سه چاپ این کتاب به صورت گذرا اشاره شود. با توجه به اینکه کتاب نخست در یک جلد، سپس در سه جلد و سرانجام با ترجمه فارسی و افزودن برخی مطالب در شش جلد منتشر شده، هر سه چاپ کتاب محتواشناسی می‌شود:

۲-۱. یک‌جلدی

این چاپ از کتاب که شمار روایات آن حدود ۸۳۰ حدیث است، در ۱۰ فصل، ۱۰۰ باب و ۶۶۱ صفحه سامان یافته است که هر فصل از آن ممکن است دارای چندین باب در موضوعات گوناگون باشد.

فصل نخست این اثر در بردارنده ۸ باب و ۲۴۳ حدیث است و به ۶۶۳ فراز از فرازهای دیگر احادیث ارجاع داده است که به روشنی شمار پیشوایان معصوم علیهم‌السلام را دوازده نفر بیان و تصریح کرده است امامان معصوم علیهم‌السلام به شمار نقبای بنی اسرائیل دوازده تن بودند که نخستین آنان امیر مؤمنان علیه‌السلام و پایان بخش آنها حضرت مهدی علیه‌السلام است.

فصل دوم در ۴۹ باب و نقل ۲۵۲ حدیث و ارجاع به ۴۰۷۶ فراز از فرازهای یادشده در دیگر فصل‌ها، به مباحثی چون نوید به قیام آخرین مصلح غیبی از اهل بیت پیامبر

اکرم عَلَيْهِ السَّلَامُ، ذریه فاطمه زهرا عَلَيْهَا السَّلَامُ، نسل امیرمؤمنان عَلَيْهِ السَّلَامُ، فرزندان امام حسین عَلَيْهِ السَّلَامُ و فرزند امام عسکری عَلَيْهِ السَّلَامُ پرداخته است.

فصل سوم کتاب در ۳ باب و با نقل ۳۴ حدیث تنظیم شده و به ۱۰۸ حدیث از باب‌های دیگر ارجاع شده است. در باب نخست این فصل درباره چگونگی ولادت امام زمان عَلَيْهِ السَّلَامُ، زمان آن و ویژگی‌های مادر آن حضرت روایت‌هایی نقل شده است؛ در باب دوم به کرامت‌های امام عَلَيْهِ السَّلَامُ در زمان پدرشان اشاره شده است؛ باب سوم نیز به معرفی کسانی که آن حضرت را در زمان پدر بزرگوارشان دیده‌اند اختصاص یافته است.

فصل چهارم نیز در ۳ باب سامان یافته که در آن ۵۳ حدیث نقل و به ۲۱ حدیث دیگر ارجاع شده است. حدیث‌های این ابواب درباره غیبت صغرا، کرامت‌های آن حضرت در دوران غیبت صغرا، زندگانی نائبان خاص و دیدارکنندگان آن حضرت در این دوران می‌باشد.

فصل پنجم دارای ۲ باب است که در آن دو ۱۶ حدیث نقل و به ۹ حدیث دیگر ارجاع شده است. مضمون این حدیث‌ها بیشتر درباره کرامت‌های آن حضرت در غیبت کبرا و نیز معرفی کسانی که در این دوره با امام عَلَيْهِ السَّلَامُ دیدار کرده‌اند می‌باشد.

فصل ششم در ۱۱ باب با نقل ۱۲۸ حدیث تدوین شده و به ۹۲ حدیث دیگر ارجاع شده است. در مجموع محتوای این ۱۱ باب در موضوعاتی چون چگونگی ظهور، نشانه‌ها و فتنه‌های پیش از ظهور و به طور ویژه خروج سفیانی، خروج دجال، سال و مکان ظهور و چگونگی بیعت مردم با امام عَلَيْهِ السَّلَامُ سامان یافته است.

فصل هفتم ۳۷ حدیث را در ۱۲ باب تنظیم کرده و به ۲۰۹ حدیث ارجاع داده است و به موضوعاتی مانند پیروزی‌ها، آشکارشدن گنج‌های زیرزمین، فرود آمدن حضرت عیسی عَلَيْهِ السَّلَامُ، کشتن دجال، پیکار با سفیانی، تکامل عقل‌ها، آبادانی جهان و پرشدن زمین با عدل و داد پرداخته است.

فصل هشتم با نقل ۹ حدیث در ۲ باب همراه با ۱۰ ارجاع به حدیث‌های دیگر شکل گرفته است. مباحث این فصل به طور عمده در بیان ویژگی‌ها و برجستگی‌های یاران خاص حضرت مهدی عَلَيْهِ السَّلَامُ است که ذیل دو عنوان برتری‌های یاران و سپس

توانایی و شجاعت یاران امام علیه السلام نگارش یافته است.

فصل نهم در ۳ باب تنظیم شده و به ۲۲ حدیث دیگر ارجاع داده است. مباحث این فصل به بازه زمانی حکومت، چگونگی زندگی شخصی و عملکرد امام علیه السلام، روش سیره، خوراک، پوشاک و شیوه زندگی آن حضرت و نیز برنامه حکومتی حضرت علیه السلام اشاره کرده است.

و سرانجام در فصل دهم با نقل ۵۱ روایت در ۷ باب و ارجاع به ۷۷ حدیث به انتظار فرج، وظایف شیعیان در دوران غیبت، فضیلت درک محضر امام علیه السلام، فضیلت پیروی و باورمندی به امام در دوران غیبت، حرام بودن انکار آن حضرت و شماری از دعاهای صادر شده از ناحیه مقدسه اشاره شده است.

لازم به ذکر می‌باشد که نویسنده در مقدمه و پاورقی‌ها، مطالب ارزشمند فراوانی نگاشته است؛ مانند:

نهادینه‌سازی باورداشت مهدویت شخصی: از تحلیل‌های بنیادین در مقوله مهدویت اثبات مهدویت شخصیه و نفی ادعای مهدویت نوعیه است که آیت‌الله صافی رحمته الله علیه به مناسبت‌های گوناگون بدان پرداخته است؛ مانند بحث اثبات عدم انطباق احادیث خلفای دوازده گانه جز بر پیشوایان معصوم علیهم السلام (صافی، ۱۴۱۹ق، ص ۴۹، پانوش ۱) «اعلم ان هذه الاحادیث لا تنطبق الا على مذهب الشيعة الامامية...». البته این نهادینه‌سازی افزون بر نقل روایات و تحلیل مناسب با پاسخ به دیدگاه‌های معارض تقویت و تکمیل شده است که در ادامه خواهد آمد.

بهره‌مندی از اعترافات اهل سنت در اثبات مهدی موعود علیه السلام: افزون بر نقل شمار قابل توجهی از روایات اهل سنت در برخی تحلیل‌ها، گزارش‌های قابل توجهی از اهتمام آنها به مهدویت آورده و تحلیل شده است؛ مانند اثبات تواتر احادیث مهدویت به نقل از بزرگان اهل سنت همچون ابن ابی الحدید، ابوالحسین آبری، شوکانی، ابن حجر، ابن صبان، زینی دحلان، سویی، شبلنجی، برزنجی، گنجی شافعی و ... (صافی، ۱۴۱۹ق، صص ۳۴ - ۳۷، پانوش) یا نقل نام‌های بسیاری از بزرگان اهل سنت که احادیث حضرت مهدی علیه السلام را در کتاب‌های حدیث آورده‌اند (صافی، ۱۴۱۹ق، ص ۲۲۸) و سرانجام

نقل اعترافات ۶۵ نفر از بزرگان اهل سنت بر وجود حضرت بقية الله عليه السلام و اینکه او فرزند بلافضل امام حسن عسکری عليه السلام است (صافی، ۱۴۱۹ق، صص ۳۹۸-۴۲۷).

پاسخ به شبهات و پرسش‌های اساسی در آموزه مهدویت: در کنار نقل روایات که بیشتر جنبه اثباتی در مباحث مهدویت دارد، پاسخ به شبهات امری بایسته می‌نماید. این مهم به مناسبت نقل برخی روایات مورد توجه قرار گرفته است؛ مانند:

۱. رد مهدویت نوعی و اثبات مهدویت شخصی (صافی، ۱۴۱۹ق، ص ۲۹۱)؛
۲. نقد و رد دیدگاه کج‌اندیشانی چون ابن خلدون و احمد امین مصری (صافی، ۱۴۱۹ق، صص ۳۷-۳۸، پانوش)؛

۳. رازهای غیبت (صافی، ۱۴۱۹ق، صص ۳۳۰-۳۳۴)؛

۴. راز همانندی آن حضرت در عصر غیبت به خورشید پشت ابر (صافی، ۱۴۱۹ق، صص ۳۳۶-۳۳۷)؛

۵. رد استبعاد طول عمر (صافی، ۱۴۱۹ق، صص ۳۳۹-۳۵۰) «اعلم انه استبعد طول عمره بعض من العامه حتى عاب الشيعة على قولهم ببقائه عليه السلام و قال: ...»؛

۶. رازهای پنهان‌بودن ولادت (صافی، ۱۴۱۹ق، ص ۳۵۳) «السر في خفاء ولادته هو ان بنی العباس لما علموا من الاخبار المرويه عن النبي والائمة من اهل البيت عليهم السلام ...»؛

۷. تحلیلی درباره نیابت خاص و نیابت عام (صافی، ۱۴۱۹ق، صص ۴۴۵-۴۴۷ و ۴۸۵-۴۸۷)؛

۸. نقد و رد نسبت افسانه سرداب به شیعیان (صافی، ۱۴۱۹ق، ص ۴۶۱).

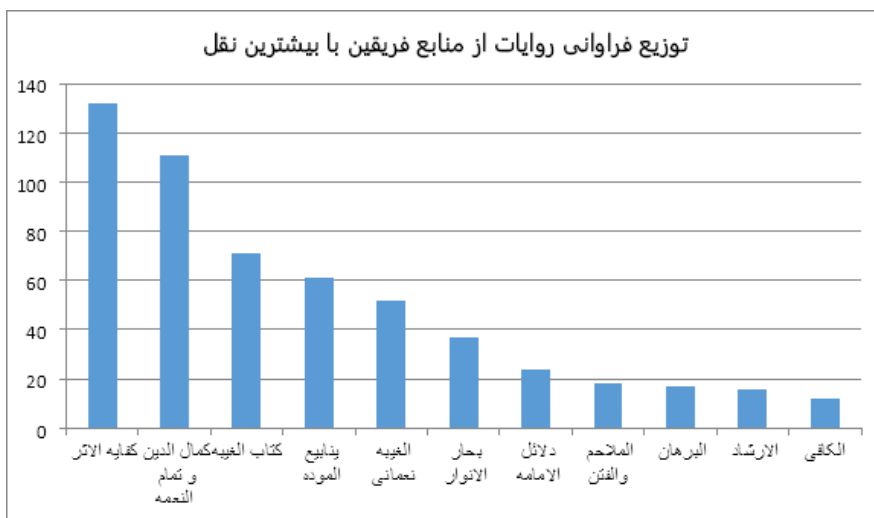
نکته دیگر اینکه توزیع فراوانی نقل روایات از منابع منتخب الاثر یک جلدی گوناگون است.

با توجه به عناوین یادشده و شمار نقل روایات ذیل هر عنوان به نظر می‌رسد مؤلف اهتمام ویژه‌ای به نقل روایاتی داشته که به نوعی ناظر بر پاسخ‌گویی برخی پرسش‌های بنیادین و نیز شبهات مطرح در مباحث مهدویت است؛ از جمله این عنوان‌ها رد مهدویت نوعیه، رد بعیددانستن طول عمر، رد افسانه سرداب و مانند آن می‌باشد.

از حدود ۱۶۸ منبع، در ۱۵۰ منبع کمتر از ۱۰ روایت نقل شده است که در اینجا به ده منبع با بالاترین شمار استفاده اشاره می‌شود: ۱. کفایة الاثر با ۱۳۲ روایت (حدود یک

ششم کل روایات کتاب)؛ ۲. کمال الدین و تمام النعمه شیخ صدوق با ۱۱۱ روایت (حدود یک هشتم روایات کتاب)؛ ۳. کتاب الغیبه شیخ طوسی با ۷۱ روایت؛ ۴. ینابیع الموده قندوزی با ۶۱ روایت؛ ۵. الغیبه نعمانی با ۵۲ روایت؛ ۶. بحار الانوار مجلسی با ۳۷ روایت؛ ۷. دلائل الامامه طبری با ۲۴ روایت؛ ۸. الملاحم والفتن با ۱۸ روایت؛ ۹. البرهان با ۱۷ روایت؛ الارشاد شیخ مفید با ۱۶ روایت؛ ۱۰. الکافی کلینی با ۱۲ روایت.

نکته درخور تأمل اینکه از این ۸۳۰ حدیث برخی به طور مستقیم درباره امام مهدی عجل الله فرجه است. شماری نیز اگرچه مربوط به حضرت است، ولی به صورت غیر مستقیم و با واسطه و اینکه کسانی شمارگان احادیث مهدویت را به استناد این کتاب ۶۰۰۰ روایت دانسته اند غیر قابل قبول است؛ به عنوان مثال روایات باب نخست گرچه مربوط به حضرت مهدی عجل الله فرجه است، اما درباره آن حضرت نیست و نیز روایاتی مانند خروج دجال؛ نزول حضرت عیسی علیه السلام و ... با این توضیح شمار روایات این اثر که به طور مستقیم مربوط به آن حضرت است کمتر از مجموع کل روایات کتاب خواهد بود.

پس از استقبال فراوان از کتاب یادشده نویسنده با افزوده‌هایی آن را در ۳ مجلد

نگارش و عرضه کرد که برجسته‌ترین تغییرات آن بدین قرارند:

- شمار روایات از ۸۳۰ روایت در یک جلدی به ۱۲۸۷ حدیث و دعا (بر اساس شماره‌گذاری کتاب) افزایش یافته است (صافی، ۱۳۸۰، ج ۳، ص ۲۵۸).

- افزایش برخی از باب‌ها در این دوره.

- بهره‌گیری از منابعی معتبر افزون بر منابع یک جلدی؛ به گونه‌ای که شمار منابع از حدود ۱۶۸ منبع (۶۷ منبع عامه و ۱۰۱ منبع شیعی) به ۳۹۰ منبع افزایش یافته است.

- افزودن برخی تنبیهات و تحقیقات علمی درباره شماری از احادیث از نظر سند و لفظ و مضمون و نیز برخی جابه‌جایی‌های مطالب؛ به‌عنوان نمونه بحث مفصلی درباره انطباق روایات اثنی عشر خلیفه بر ادعای امامیه که در چاپ یک جلدی، در پاورقی و پس از ذکر ۱۴ روایت از منابع اهل سنت آورده شده (صافی گلپایگانی، ۱۴۱۹ق، ص ۴۹، پاورقی)؛ درحالی که در دوره ۳ جلدی ذیل عنوان «المقام الثانی فی تعیین من تنطبق علیه الأحادیث و معرفة هؤلاء الاثنی عشر بأشخاصهم» در متن کتاب به صورت مفصل آورده شده است (صافی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۷۴).

- برخی از بحث‌های رجالی و طبقات حدیث در شماری از احادیث (صافی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۳۰۷).

- و در آخر اینکه تقسیم در کتاب یک جلدی بر اساس فصل و زیرشاخه‌ها با عنوان باب تنظیم شده؛ درحالی که در دوره ۳ جلدی برعکس شده و در باب تنظیم زیرشاخه‌ها فصل شده است.

۲-۲. دوره سه‌جلدی

این چاپ که با برخی افزوده‌ها نسبت به چاپ یک‌جلدی پیشین سامان یافت، نخستین بار در سال ۱۳۸۰ منتشر شد و در اختیار علاقه‌مندان قرار گرفت. در این دوره سه جلدی، نویسنده پس از مقدمه‌ای کوتاه بحث را با عنوان «أحادیث الخلفاء الاثنی عشر» آغاز کرده و مطالب کوتاهی را برای ورود به باب نخست کتاب آورده است؛ بایی که با عنوان «الأحادیث الناصّة علی الخلفاء الاثنی عشر بالعدد و بأنهم عدّة نقباء بنی

إسرائيل و حواری عیسی» نگاشته است. این باب ۸۴ صفحه را به خود اختصاص داده و ۱۴۸ روایت را در بر دارد. بخش قابل توجهی از روایات این باب از منابع روایی اهل سنت مانند مسند الطیالسی (۲ روایت)، الفتن (۲ روایت)، مسند أحمد (۱۴ روایت)، صحیح البخاری، صحیح مسلم (۶ روایت)، سنن أبی داود، سنن الترمذی، المعجم الکبیر (۱۷ روایت)، المعجم الأوسط، الملاحم لابن المنادی، المستدرک علی الصحیحین، نهیة البداية و النهاية (۲ روایت)، المستدرک علی الصحیحین، تیسیر الوصول، ینابیع المودة، تاریخ الخلفاء، الجمع بین الصحیحین، فردوس الأخبار، کنز العمال، الملاحم ابن منادی، الغیبة نعمانی (۵ روایت)، کفایة الاثر خزاز قمی (۴۲ روایت)، کمال الدین و تمام النعمة (۱۲ روایت)، مقتضب الاثر (۴ روایت)، الابانة، المناقب (۷ روایت)، شرح غایة الأحکام، الکافی (۵ روایت)، المناقب، فرائد السمطین، دلائل الامامة، إثبات الرجعة، الغیبة شیخ طوسی (۲ روایت)، الخصال (۲ روایت)، إعلام الوری، الرد علی الزیدية (۲ روایت)، عیون أخبار الرضا علیه السلام، الطرائف، بصائر الدرجات، من لا یحضره الفقیه، الهدایة، الإقبال، الکافی فی الفقه و تقریب المعارف (۱ روایت) نقل شده است.

در این باب از کتاب‌های کفایة الاثر خزاز قمی با ۴۲ حدیث، معجم الکبیر طبرانی با ۱۷ روایت، مسند احمد با ۱۴ روایت و کمال الدین و تمام النعمة شیخ صدوق با ۱۲ حدیث به ترتیب بیشترین شمار روایات نقل شده است.

نویسنده در پایان این باب تحلیل مفصلی درباره روایات و موضوع آن‌ها ارائه کرده است و در ادامه این بحث با عنوان «الباب الثانی الأحادیث الناصّة علی الاثنی عشر و المفسرة للأحادیث المخرّجة فی الباب الأول» مباحث تکمیلی را مطرح و ۱۶۲ روایت دیگر را از منابع شیعه و اهل سنت مانند ینابیع المودة قندوزی (۴ روایت)، مقتضب الاثر جوهری (۷ روایت)، الإرشاد شیخ مفید، کتاب سلیم بن قیس هلالی (۴ روایت)، فرائد السمطین حموی (۶ روایت)، کمال الدین شیخ صدوق (۱۶ روایت)، الأمالی شیخ صدوق (۳ روایت)، مائة منقبة ابن شاذان القمی (۳ روایت)، الاختصاص شیخ مفید، الغیبة نعمانی (۲ روایت)، شرح غایة الأحکام الازهری، روض الجنان فی تفسیر القرآن ابوالفتح رازی، المناقب ابن شهر آشوب (۵ روایت)، کفایة الاثر خزاز قمی (۶۰ روایت)،

الأملی شیخ مفید، المسائل الجارودية شیخ مفید، إثبات الهداة شیخ حر عاملی، الکافی کلینی (۴ روایت)، مقتل الحسین خوارزمی، الاختصاص شیخ مفید، الغيبة فضل بن شاذان، كشف اليقين، النکت الاعتقادية، الفضائل، الغيبة شیخ طوسی (۲ روایت)، الخصال شیخ صدوق، دلائل الإمامة طبری، تأویل الآيات الظاهرة، من لا يحضره الفقيه، عیون أخبار الرضا (۲ روایت)، کتاب الفضل بن شاذان (۴ روایت)، مصباح المتعجّد شیخ طوسی (۷ روایت)، مهج الدعوات، جمال الاسبوع، الاقبال و الصراط المستقیم نقل کرده است. در این باب بیشترین شمار روایات از کتاب‌های کفایة الاثر با ۶۰ روایت و کمال الدین و تمام النعمه با ۱۶ روایت است؛ ضمن اینکه تمام منابع در این باب، غیر از دو کتاب، همه از منابع شیعی است.

نویسنده پس از این باب با عنوان «ملحق الباب الثانی من هم الخلفاء الاثنا عشر» در این باره که این دوازده نفر چه کسانی می‌باشند تحلیل‌هایی را ارائه کرده است. وی نخست در این بخش با عنوان «المقام الأول فی بیان أمور تستفاد من هذه الأحادیث» به توضیحاتی پرداخته است و با بهره‌گیری از برخی منابع لغت و ازگانی چون «الخليفة» و «الإمام» و «الولی» را بررسی کرده است؛ سپس در مقام دوم با عنوان «المقام الثاني فی تعیین من تنطبق علیه الأحادیث و معرفة هؤلاء الاثني عشر بأشخاصهم» به بحث مفصلی درباره تطبیق ائمه اثنا عشر بر امامان شیعه پرداخته است (صافی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۷۴) و در ادامه به سخنانی اشاره کرده که این شمار را بر کسان دیگری منطبق کرده‌اند (صافی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۷۹): نخست کسانی که این شمار را بر خلفای بنی‌امیه منطبق کرده‌اند (أحدها: [أَنَّ قَوْلَهُ «اثنا عشر» إشارة إلى من بعد الصحابة من خلفاء بني أمية]) (صافی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۷۹)؛ دیگر کسانی که این شمار را مربوط به دوازده نفری دانسته‌اند که پس از مهدی خواهند آمد (ثانيتها: أَنَّهُ بَعْدَ وَفَاةِ الْمَهْدِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَمْلِكُ اثْنَا عَشَرَ) (صافی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۸۱)؛ سوم کسانی که مردم بر آنها اتفاق نظر پیدا کنند (ثالثها: [هَذَا فِيمَنْ اجْتَمَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ]) (صافی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۸)؛ چهارم دوازده نفری که تا قیامت خواهند آمد، اگر چه به هم پیوسته نباشند (الرابع: [هَمُّ الْخُلَفَاءِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ إِن لَّمْ تَتَوَالَ أَيَامُهُمْ]) (صافی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۸۷)؛ پنجم دوازده نفر در یک زمان واحد [الخامس وجود هذا العدد في زمان واحد] (صافی،

۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۹۰؛ ششم دوازده نفری که در امت پراکنده هستند و تاقیامت خواهند آمد ([السادس: أَنَّهُمْ يَكُونُونَ مَفْرُقِينَ فِي الْأُمَّةِ لَا تَقُومُ السَّاعَةَ حَتَّى يَوْجُدُوا] (صافی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۹۰) و هفتم دوازده نفری که در خلفا، بنی امیه و بنی عباس بروز کرده‌اند ([السابع: هم المتفرقون في الخلفاء الراشدين و بنی امیه بنی العباس و...]) (صافی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲۹۱).

پس از این بحث که به صورت مفصل آمده جلد نخست با عنوان «تنبیه مهم» به پایان می‌رسد. در این تنبیه به نقش کتاب و آثار و برکات آن اشاره شده است.

اما جلد دوم با باب سوم با عنوان «الباب الثالث فيما يدلّ على ظهور المهدي و أسمائه و أوصافه و خصائصه و شمائله و البشارة به ﷺ» شروع شده که مؤلف آن را در ۵۱ فصل سامان داده است (صافی، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۱۹).

در این باب ۴۷۳ حدیث نقل شده است که سبب شده تا این باب از جهت شمارگان روایت بیشترین حدیث را در خود گنجانده باشد و از جهت منبع نیز بیشترین منابع را به خود اختصاص داده است. از آنجایی که نام‌بردن همه منابع این باب موجب طولانی شدن نوشته خواهد شد، به ده منبعی که بیشترین روایت از آنها نقل شده اشاره می‌شود:

کمال الدین و تمام النعمه شیخ صدوق (با نقل ۶۸ حدیث)؛ الفتن نعیم بن حماد (با نقل ۱۱ حدیث)؛ الغیبة نعمانی (با نقل ۳۱ حدیث)؛ الکافی کلینی (با نقل ۲۴ حدیث)؛ الغیبة شیخ طوسی (با نقل ۱۹ حدیث)؛ نهج البلاغه (با نقل ۱۵ حدیث)؛ عقد الدرر (با نقل ۱۴ حدیث)؛ دلائل الامامه طبری (با نقل ۱۱ حدیث)؛ امالی (با نقل ۱۰ حدیث)

پس از آن باب چهارم با عنوان «فی ولادة المهدي ﷺ و کیفیته و تاریخها و بعض حالات امه و اسمها و معجزاته» دربردارنده ۳۶ حدیث در مباحث مربوط به ولادت و مادر آن حضرت است. روایات این باب از کتاب‌هایی مانند کتاب فضل بن شاذان (با نقل ۳ حدیث)؛ کمال الدین و تمام النعمه (با نقل ۱۸ حدیث)؛ غیبت فضل بن شاذان؛ تاریخ الاثمه؛ کتاب الغیبة شیخ طوسی (با نقل ۲ حدیث)؛ اثبات الوصیه و الکافی (با نقل ۸ حدیث) می‌باشد.

باب پنجم با عنوان «فی حالاته و معجزاته [و ذکر من تشرف بمقام السفارة] فی الغیبة الصغری» با نقل ۶۰ حدیث سامان یافته است. این احادیث از کتاب کمال الدین و تمام النعمه با نقل بیشترین حدیث (۲۳ حدیث)، کافی کلینی (با نقل ۸ حدیث)، کتاب الغیبة

شیخ طوسی (با نقل ۱۵ حدیث)، دلائل الامامه طبری (با نقل ۵ حدیث) و کتاب‌های هدایة الكبرى، مهج الدعوات، الخرائج والجرائح، فرج المهموم و رجال کشی هر کدام یک حدیث نقل شده است.

باب ششم که آخرین باب جلد دوم به شمار می‌آید، با عنوان «فی حالاته و معجزاته فی الغیبة الكبرى و ذکر بعض من تشرف بزیارته» با نقل ۱۹ حدیث و حکایت از کشف الغمه (با نقل ۲ حدیث)، جنه الوأوی (با نقل ۳ حکایت)، تنبیه الخواطر، السلطان المفرج، قبس المصباح، کشف الاستار، اثبات الهداه، الامامه والمهدویه (با نقل ۲ حکایت)، الانوار النعمانیة، بحار الانوار، الخرائج والجرائح، مهج الدعوات و دارالسلام دلائل فراهم شده است. نکته درخور توجه اینکه با توجه به عنوان باب جز مواردی اندک همه نقل‌ها حکایت ملاقات و از کتاب‌های غیر حدیثی است.

باب هفتم به عنوان نخستین باب جلد سوم با نام «فی علائم ظهوره و ما یکون قبله» نوشته شده است. در این باب با نقل ۲۱۹ حدیث بحث نشانه‌های ظهور را سامان داده است که از نظر شمار روایت دومین یا پُر روایت محسوب می‌شود که از منابع کنز العمال، سنن دانی، کفایة الاثر، الغیبة نعمانی، الفتن، عقد الدرر، قرب الاسناد، کمال الدین و تمام النعمة، العدد القویة، الملاحم والفتن، سنن ترمذی، سنن ابی داود، تاریخ ابن عساکر، سنن دارقطنی، معجم الاوسط، المصنف و صحیح مسلم بهره برده است. همان‌گونه که دیده می‌شود شمار روایات نقل شده از منابع اهل سنت در این باب به نسبت دیگر باب‌های این کتاب چشمگیر است. این نکته را می‌توان در اهتمام شمار فراوانی از منابع اهل سنت به نقل روایات نشانه‌های ظهور تحلیل کرد.

باب هشتم این کتاب با عنوان «فیما یکون بعد خروجه» با نقل ۶۸ روایت به مباحث پس از خروج آن حضرت پرداخته است. این روایات از منابع عقد الدرر، تأویل الآیات الظاهرة، تفسیر عیاشی، الفتن، المستدرک، مجمع الزوائد، المصنف، الخصال، الغیبة نعمانی، کمال الدین و تمام النعمة، تفسیر عیاشی و ... که اغلب از منابع معتبر و شناخته شده فریقین است آورده شده است.

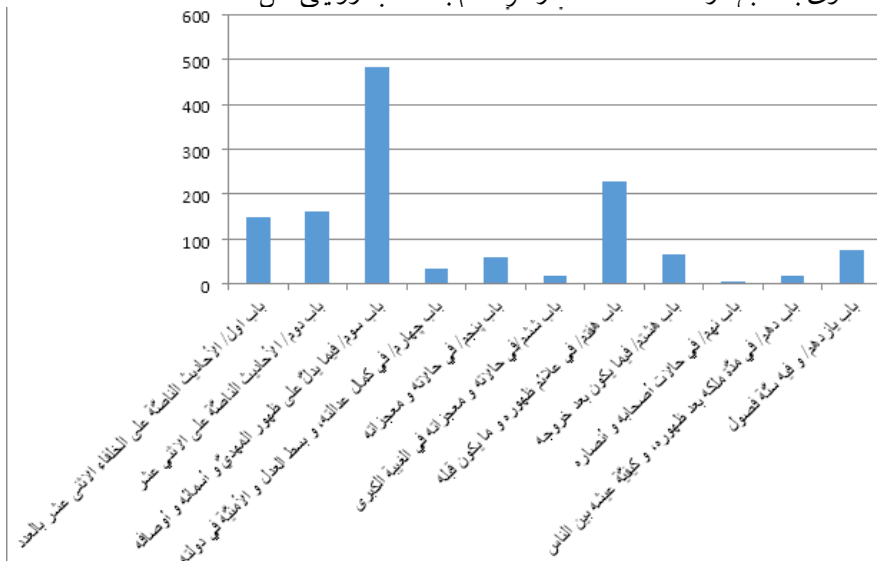
اما نهمین باب کتاب با عنوان «فی حالات أصحابه و أنصاره» با نقل ۸ حدیث به ویژگی‌ها

و حالات یاران و یاوران امام مهدی عجل الله فرجه پرداخته است. این روایات به‌طور مشخص از امالی طوسی، کنز العمال، کتاب الغیبة طوسی، دلائل الامامة، تاریخ قم، الدرالمشور، الفتن و دلائل الامامة است که اغلب از کتاب‌های معتبر فریقین به شمار می‌آید.

دهمین باب کتاب با عنوان «فی مدّة ملكه بعد ظهوره و كيفية عيشه بين الناس و ما يعمل به و يدعو إليه» در ۲۰ روایت به مباحث عصر حکومت حضرت پرداخته است. این روایات نیز از منابعی چون الفتن، الاحتجاج، جواهر العقدين، عقد الدرر، اعیان الشیعه، الغیبة نعمانی، الارشاد، الکافی و الفتوحات المکیه ذکر شده است.

سرانجام آخرین باب کتاب که در ۶ فصل با ۶۲ حدیث تنظیم شده، از آثاری چون الاحتجاج، الفتن، جواهر العقدين، عقد الدرر، اعیان الشیعه، الغیبة نعمانی، الارشاد، الکافی، دعوات راوندی، الفتوحات المکیه، فوائد الاخبار، کمال الدین صدوق، محاسن، الخصال، فوائد السمطین، مجمع البیان، الذریعه، الزام الناصب و الکلم الطیب بهره برده است.

نقل روایات از کتاب‌هایی مانند کافی کلینی، الغیبة نعمانی، محاسن برقی و خصال صدوق حکایت از اهتمام ویژه نویسنده به نقل از آثار مشهور و معتبر دارد. به علاوه فروانی بهره از منابع گسترده شیعه و اهل سنت ضمن اثبات نگاه جامع نویسنده به همه مباحث مهدویت، گویای نگاه وی به منابع در دست است که از هر کدام به تناسب روایتی نقل شده است.

۲-۳. دوره شش جلدی

کتاب منتخب الأثر در ارائه شش جلدی در واقع متن دوره سه جلدی همراه با ترجمه و برخی اضافات از مقاله و شماری ادعیه است. این ترجمه به قلم شیخ محسن احمدی و در سال ۱۳۹۳ در اختیار علاقه‌مندان قرار گرفت. افزون بر ترجمه متون عربی دوره سه جلدی که برجسته‌ترین ویژگی این دوره است، مطالبی نیز در جلد ششم آورده شده است که فهرست آنها از این قرار است:

نخست بحثی پیرامون اختلاف روایات در مورد مدت حکومت امام زمان عجل الله فرجه و مقدار بقای آن حضرت پس از ظهور انجام شده است. پس از آن بحثی پیرامون روایاتی که در مورد دجال وارد شده و در ادامه درباره زنده‌بودن حضرت عیسی مسیح علیه السلام و نزول آن حضرت از آسمان در آخرالزمان مطالبی آورده شده است.

در ادامه بحث گسترده‌ای درباره ملاقات با حضرت مهدی علیه السلام طرح شده که به‌طور عمده با عنوان «نقدهایی ظریف بر کتاب الأخبار الدخیلة» تحلیل شده است.

ایشان در تحلیل و نقد دیدگاه‌های کتاب الاخبار الدخیله حدیث‌ها و حکایت‌هایی را مانند حدیث سعد بن عبدالله اشعری قمی و تشریف او به محضر امام عصر علیه السلام به نقل از کمال الدین، احادیث سه‌گانه پیرامون تشریف پسر مهزیار به محضر امام عصر علیه السلام به نقل از کمال الدین، کتاب الغیبة شیخ طوسی و دلائل الامامة و نیز سه حدیث دیگر در مورد تشریف به محضر امام عصر علیه السلام از محمد بن زید بن مروان (یکی از مشایخ زیدیه) به نقل از کتاب الغیبة شیخ طوسی و در پایان دو حدیث که یکی در مورد تشریف به محضر امام عصر علیه السلام از احمد بن علی رازی به نقل از کتاب الغیبة شیخ طوسی و دیگری حدیث تشریف شیخ حسن عراقی به محضر امام عصر علیه السلام به نقل از کشف الاستار مرحوم محدث نوری نقل و تبیین کرده است.

درباره بحث محوری این جلد یعنی «نقد کتاب الاخبار الدخیله» لازم به ذکر است که آیت‌الله صافی رحمته الله نخست با اشاره به کتاب یادشده، از نویسندگان آن به‌عنوان یکی از بزرگان و نویسندگان معاصر - که خدا عمر او را طولانی و گام‌هایش را استوار بدارد - یاد کرده است که کتابی به نام الأخبار الدخیلة (اخبار دستکاری‌شده) را منتشر کرده و

در آن روایاتی را که به گمان وی در آن‌ها خللی همچون تحریف یا جعل وجود داشته گردآوری کرده است. وی سپس درباره انگیزه نقد آن اثر می‌افزاید: «این جانب هنگامی که در اخبار رسیده در باب مولایمان امام مهدی علیه السلام تجدید نظر می‌کردم توفیقی دست داد تا به کتاب ایشان و مطالبی که پیرامون برخی از این احادیث شریفه اظهار نموده مراجعه کنم، اما با کمال تعجب دیدم که نویسنده این کتاب برخی از روایاتی را که شیخ صدوق در کتاب ارزشمند کمال الدین و شیخ طوسی در کتاب غیبت و بزرگان دیگر در کتاب‌هایشان ذکر کرده‌اند، جعلی دانسته و با پافشاری بر این ادعا بر ادله‌ای ضعیف و شواهدی سست اعتماد کرده است» (صافی، ۱۳۹۳، ج ۶، ص ۶۷). ایشان در ادامه به طور مفصل برخی روایات این کتاب را بررسی و نقد کرده است.

تأکید بر نقش شخصیت‌های بزرگی چون شیخ صدوق و شیخ طوسی در اعتبار روایات را می‌توان نمودی از مبنای رجالی ایشان در باب اعتبار روایت مهدویت دانست.

نکته قابل توجه اینکه آیت‌الله صافی رحمته الله علیه در این بخش ناظر بر هریک از بحث‌های مرحوم تستری، تحلیل‌های ارزنده‌ای را ارائه کرده است.

در مجموع می‌توان برخی از برجستگی‌های این کتاب را در هر سه چاپ این‌گونه برشمرد:

۱. پس از نقل احادیث و طبقه‌بندی آن‌ها توضیحی درباره هر دسته ارائه شده است؛ آن‌گاه حدیثی که گویاتر، رساتر و مهم‌تر تشخیص داده انتخاب و متن کامل آن نقل شده است. پس از آن سند و متن و منبع حدیث نیز ذکر شده است؛
۲. در پایان هر باب، احادیث مرتبط با باب در فصل‌های دیگر مشخص شده است؛
۳. کتاب در کل دارای بیش از ۶۲۰۰ عنوان است که این نشانگر جامعیت کم‌نظیر آن است؛
۴. فراوانی منابع حدیثی شیعه و اهل سنت استفاده‌شده در این اثر گویای گستردگی نگاه نویسنده به منابع در دست است؛

۵. بهره‌ مستقیم نویسنده از منابع موردنظر و تطبیق نقل قول دیگران بر منبع اصلی و گاه تصحیح و تکمیل آن؛
۶. اشاره به عبارت‌های نسخه‌های گوناگون هنگام برخورد به اختلاف واژه‌های احادیث؛
۷. دیدن نسخه‌های خطی موجود افزون بر کتاب‌های چاپ‌شده؛
۸. توضیح عبارت‌های مشکل احادیث در مواردی که نیاز بوده است (در پاورقی)؛
۹. توضیحاتی درباره لغت‌ها، نکات ادبی، تفسیری و رجالی در پاورقی.
- با این ویژگی‌ها و مانند آن، این کتاب طی دهه‌های گذشته در شمار کتاب‌های مرجع در زمینه معارف مهدویت قرار گرفته و به‌عنوان یک منبع سترگ مورد استفاده پژوهشگران واقع شده است.

۳. شمارگان حدیث از هر یک از معصومان علیهم‌السلام

- بر اساس آنچه در آخرین جلد از دوره شش جلدی این اثر آمده، شمار احادیث هر یک از معصومان علیهم‌السلام در کتاب منتخب الاثر بدین قرار است:
- از پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم ۳۶۵ حدیث نقل شده است. از این تعداد ۴ روایت را فاطمه زهرا علیها‌السلام از آن حضرت نقل کرده است؛
  - از امیرمؤمنان علیه‌السلام ۱۲۵ حدیث نقل شده است که تعداد ۲۴ حدیث از آن یا از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نقل شده و یا شبیه سخن پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است؛
  - از امام مجتبی علیه‌السلام ۸ روایت نقل شده است که ۳ روایت آن از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ۱ روایت از پدر بزرگوارشان است؛
  - از امام حسین علیه‌السلام ۱۹ روایت نقل شده که ۴ روایت آن به نقل از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است؛
  - از امام سجاد علیه‌السلام ۳۳ روایت نقل شده که ۷ حدیث آن به واسطه پدرانشان از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نقل شده است؛
  - از امام باقر علیه‌السلام ۱۴۱ روایت نقل شده است که شماری از آنها به واسطه پدرانشان از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و امیرمؤمنان علیه‌السلام نقل شده است؛

- از امام صادق علیه السلام ۲۶۱ روایت نقل شده که شمار قابل توجهی از آنها از پدرانشان نقل شده است؛

- از امام کاظم علیه السلام ۱۲ روایت که یکی از آنها به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله است؛

- از امام رضا علیه السلام ۳۲ روایت که برخی از پیامبر صلی الله علیه و آله و یا امیرمؤمنان علیه السلام نقل شده است؛

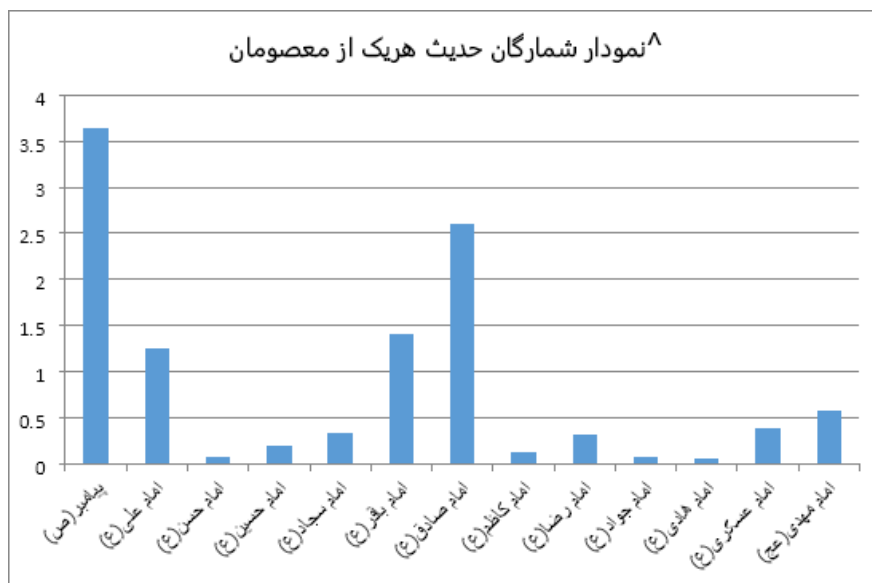
- از امام جواد علیه السلام ۸ روایت که ۲ روایت از حضرت علی علیه السلام و ۱ روایت آن از پیامبر صلی الله علیه و آله است؛

- از امام هادی علیه السلام ۶ روایت که ۱ روایت به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله است؛

- از امام عسکری علیه السلام ۳۹ روایت که ۲ روایت آن از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده است؛

- و سرانجام از امام مهدی علیه السلام ۵۸ حدیث، توقیع و دعا نقل شده است.

اگرچه در این شمارش بالاترین تعداد حدیث مربوط به رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله است، اما با توجه به اینکه بیشتر فرمایشات آن حضرت در این احادیث مربوط به شمار امامان و بحث‌های مربوط است، بالاترین تعداد روایات مهدویت را می‌توان از آن امامین صادقین علیه السلام دانست.

این کتاب افزون بر فارسی به زبان‌های اردو و انگلیسی نیز ترجمه شده است. ترجمه اردوی این کتاب با عنوان «جمال منتظر» توسط نثار احمد زین پوری ترجمه و به همت انتشارات امام المنتظر علیه السلام منتشر شده است. ترجمه انگلیسی این کتاب با عنوان «ترجمه انگلیسی منتخب الأثر» توسط شیب رضوی ترجمه و به همت انتشارات نبأ منتشر شده است.

۴. منتخب الأثر از نگاه اندیشوران

از آنجایی که ویژگی‌ها و برجستگی‌های اثر در اقبال بدان از سوی علاقه‌مندان و به ویژه اندیشوران و نخبگان نقشی کلیدی دارد، ستایش از این اثر را می‌توان حاکی از این برجستگی‌ها دانست؛ برجستگی‌هایی که نه فقط در خلاقیت‌های ظاهری، بلکه در تحلیل‌ها، روش رجالی در گزینش روایات، حل تعارض میان برخی روایات و بهره‌گیری از منابع گسترده و به نسبت معتبر می‌توان آنها را جستجو کرد.

در مروری کوتاه بر آثار منتشر شده در هفتاد سال گذشته می‌توان اذعان داشت که بسیاری از دانشمندان بزرگ جهان اسلام در آثار خود درباره کتاب منتخب الأثر سخن گفته‌اند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

- علامه شیخ آقابزرگ تهرانی در موسوعه بزرگ خود به نام الذریعة پس از معرفی کتاب و مؤلف می‌نویسد: «این کتاب در ۱۰ فصل تنظیم شده؛ هر فصلی در چند باب و هر بابی شامل چند حدیث به نیکوترین ترتیب و زیباترین اسلوب از کتب عامه و خاصه به رشته تحریر درآمده است» (آقابزرگ تهرانی، ۱۴۲۳ق، ج ۲۲، ص ۳۶۷).

- محمد جواد مغنیه در تفسیر کاشف پس از اشاره به اینکه کتابی درباره مهدویت به نام المهدی المنتظر و العقل نوشته و در آن احادیث فراوانی از طریق اهل تسنن و تشیع نقل کرده، از کتاب منتخب الأثر یاد کرده و می‌نویسد: «جامع‌ترین کتابی که در این موضوع خواندم کتاب منتخب الأثر فی الامام الاثنی عشر نوشته آقای لطف‌الله صافی است که در قطعی بزرگ چاپ شده و تعداد صفحاتش بیش از پانصد صفحه است. این کتاب بهترین منبع در این موضوع است» (مغنیه، ۱۴۲۴ق، ج ۱، ص ۲۰۶).

همچنین محمدجواد مغنیه در هفت جا از آثار خود از کتاب منتخب الأثر بهره برده است.

- استاد مرتضی مطهری نیز در کتاب سیری در سیره ائمه اطهار علیهم السلام فصلی را به معرفی کتاب منتخب الأثر اختصاص داده است و پس از ستایش از کتاب و مؤلف آن، ضمن اظهار خوشبختی از نگارش کتاب به زبان فارسی، مطالعه آن را به همگان توصیه کرده است (مطهری، ۱۳۸۴، ج ۱۸، ص ۱۶۹).

- حضرت آیت الله حاج شیخ جعفر سبحانی در این رابطه می فرماید: «ستایش این کتاب به علمای شیعه اختصاص ندارد، بلکه گروهی از علمای اهل سنت و بعضی از خاورشناسان نیز زبان به ستایش آن گشوده‌اند و این کتاب مرجع و منبع هر قلم به دستی است که بخواهد پیرامون حضرت ولی عصر علیه السلام مطلب بنویسد؛ زیرا مؤلف بزرگوار همه روایات مربوط به آن حضرت را یک جا گرد آورده و در تبویب و تنظیم آن حسن سلیقه به کار بسته است» (<https://saafi.com/news/98>).

۵. بازتاب روایات منتخب الأثر در مهدویت‌نگاری‌های پس از آن

بی‌گمان کتاب منتخب الأثر در کنار آثار گران‌سنگی از علمای پیشین چون الغیبه نعمانی، کمال الدین و تمام النعمه صدوق، و کتاب الغیبه شیخ طوسی، از تأثیرگذارترین آثار در کتاب‌های پس از خود است.

این کتاب از اندک آثاری است که تأثیر شگرف و چشمگیری در نگارش‌های مهدوی پس از خود (اعم از نگاشته‌های پس از آن و یا کتاب‌های پیش از آن که پس از منتخب الأثر تحقیق و پژوهش شده‌اند) در بیش از نیم قرن گذشته در حوزه مهدویت داشت.

اهتمام ویژه نویسنده بر گزینش روایات همراه با برخی تحلیل‌ها سبب شده تا بسیاری از پژوهشگران با وجود دسترسی به آثار پیشینیان و منابع نخستین برای نقل روایات مهدویت همچنان ارجاع به این کتاب را نیز مد نظر قرار دهند و از این رو از این اثر ارجمند به نیکی یاد کنند.

بر پایه آنچه در نرم‌افزار مجموعه آثار استاد مرتضی مطهری آمده، وی بیش از ده نوبت از کتاب منتخب الأثر استفاده کرده است. همچنین با مروری بر نرم‌افزار مجموعه آثار سید جعفر مرتضی عاملی، محقق و نویسنده برجسته معاصر، به دست می‌آید که وی در مجموع ۳۴ بار از کتاب منتخب الأثر در آثار خود بهره برده است و نیز بر اساس نرم‌افزار مجموعه آثار علامه طباطبایی، صاحب المیزان، ایشان در این کتاب دوازده نوبت به منتخب الأثر استناد کرده است.

در اینجا با بهره‌مندی از نرم‌افزار کتابخانه مهدویت محصول مرکز کامپیوتری علوم اسلامی نور به برخی از کتاب‌ها و شمار استناد روایات و بحث‌های خود به آن کتاب سترگ اشاره می‌شود:

- فرائد فوائد الفكر في الإمام المهدي المنتظر عليه السلام اثر سامی غریری با حدود ۵۸ استناد؛
- مکیال المکارم فی فوائد دعاء للقائم عليه السلام نوشته محمدتقی اصفهانی با حدود ۱۳۰ ارجاع؛
- إثبات الهداة بالنصوص و المعجزات، اثر شیخ حر عاملی با ۱۰ استناد در تحقیق اثر؛
- حلیة الأبرار فی أحوال محمد و آله الأطهار عليهم السلام از هاشم بن سلیمان بحرانی با حدود ۲۰ استناد در پژوهش کتاب؛
- مهدی منتظر عليه السلام اثر محمدجواد خراسانی با حدود ۵۰ استناد؛
- تاریخ غیبت کبری نوشته سید محمد صدر با حدود ۲۹ استناد؛
- تاریخ الغیبة الصغری نوشته سید محمد صدر با حدود ۳۹ استناد؛
- تا ظهور اثر نجم‌الدین طوسی با حدود ۱۸ استناد؛
- حکومت جهانی مهدی عليه السلام نوشته ناصر مکارم شیرازی با ۱۲ استناد؛
- تاریخ عصر غیبت نوشته مسعود پورسیدآقایی و دیگران با حدود ۳۰ استناد؛
- پرتویی از سیمای مهدویت در قرآن و حدیث اثر خیرالله مردانی با حدود ۴۴ استناد؛
- آینده جهان نوشته رحیم کارگر با حدود ۶۵ استناد؛
- بررسی تطبیقی مهدویت در روایات شیعه و اهل سنت نوشته مهدی اکبرنژاد با حدود ۲۰ استناد؛

- چشم به راه مهدی عجل الله فرجه نوشته گروهی از نویسندگان با حدود ۳۴ استناد؛
 - ظهور حضرت مهدی عجل الله فرجه از دیدگاه اسلام، مذاهب و ملل جهان نوشته اسدالله هاشمی شهیدی با حدود ۹۶ استناد و ده‌ها کتاب و صدها مقاله دیگر که ذکر همه آنها در حوصله این نوشتار نخواهد بود.
 البته فراوانی نقل روایت و استناد به کتاب لزوماً به معنای بیان جایگاه آن اثر نیست، اما اینکه با وجود برخی منابع اولیه در دسترس، استناد به این کتاب از سوی نویسندگان و محققان می‌تواند نشانه‌ی اهتمام آنان به این اثر روایی باشد قابل تأمل است.
 در پایان لازم به یادآوری است که یافته‌های این مقاله فرصتی را مهیا می‌کند تا پژوهشگران عرصه مهدویت هرچه بهتر و بیشتر از این اثر گران‌سنگ در ترویج معارف مهدوی بهره برده و ضمن نقل روایات با بهره‌گیری از تحلیل‌های این کتاب پاسخ‌هایی درخور به پرسش‌ها و شبهات فراهم کنند.

نتیجه‌گیری

در گذر اعصار و قرون اسلامی همواره پیشوایان معصوم علیهم‌السلام و بزرگان شیعه اهتمام ویژه‌ای به روایات مهدویت داشته و دارند. این اهتمام و جدیت سبب شده تا امروزه به پشتوانه این آثار و سخنان، پاسخگویی مناسبی در مبحث مهدویت به نیازهای علاقه‌مندان صورت بگیرد؛ میراث گران‌سنگی که گاهی به صورت کتاب ویژه مانند سه کتاب الغیبة نعمانی، کمال‌الدین صدوق و کتاب الغیبة شیخ طوسی و گاهی نیز در کنار دیگر روایات در موضوعات اسلامی در منابع عمومی نقل شده است.

یکی از این آثار کتاب منتخب الأثر است که به سفارش مرجع عالی‌قدر جهان تشیع آیت‌الله بروجردی رحمته‌الله نگاشته شد. این اثر به سبب ویژگی‌های برجسته نقش به‌سزایی در بیشتر آثار مهدوی پس از خود داشت و مورد تعظیم، تمجید و بهره‌ی بسیاری از بزرگان قرار گرفته است.

این کتاب که در سه دوره به اقتضای شرایط به سه نوع متفاوت در اختیار علاقه‌مندان

قرار گرفته، همچنان مورد استفاده عموم و فرهیختگان قرار دارد و البته نیازمند شناساندن بیشتر به علاقه‌مندان است.

از ویژگی‌های برجسته این کتاب نقل روایت برای عموم مباحث لازم، بهره‌گیری از منابع شناخته‌شده روایی فریقین، استفاده از برخی منابع غیرروایی به مناسبت برخی از بحث‌ها، ارجاع موضوعی بحث‌ها به فرازهای روایات مورد نظر و سرانجام تحلیل‌های علمی مناسب هر گروه از آیات و بحث‌ها به‌ویژه مباحث چالشی می‌باشد.

کتابنامه

۱. آقابزرگ تهرانی، محمد محسن. (۱۴۰۳ق). الذریعه الى تصانیف الشیعه. بیروت: دارالاضواء.
۲. اکبرنژاد، مهدی. (۱۳۸۸). بررسی تطبیقی مهدویت در روایات شیعه و اهل سنت. قم: بوستان کتاب قم.
۳. رضوانی، علی اصغر. (۱۳۸۶). دفاع از مهدویت. قم: مسجد مقدس جمکران.
۴. رضوی، رسول. (۱۳۸۴). امام مهدی علیه السلام. قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم.
۵. صافی گلپایگانی، لطف الله. (۱۳۹۳). ترجمه منتخب الأثر (مترجم: محسن احمدی، ج ۶). تهران: مرکز فرهنگی انتشاراتی منیر.
۶. صافی گلپایگانی، لطف الله. (۱۴۱۹ق). منتخب الأثر (یک جلدی). قم: مؤسسه السیده المعصومه علیها السلام.
۷. صافی الگلپایگانی، لطف الله. (۱۳۸۰). منتخب الأثر فی الإمام الثانی عشر علیه السلام (ج ۱، ۲) (۳ جلدی). قم: مکتبه آیه الله العظمی الصافی علیه السلام.
۸. صدر، محمدباقر. (۱۳۷۹). رهبری بر فراز قرون. تهران: موعود عصر علیه السلام.
۹. مجموعه آثار استاد مرتضی مطهری، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.
۱۰. مجموعه آثار سید جعفر مرتضی عاملی، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.
۱۱. مجموعه آثار علامه طباطبایی، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.
۱۲. مطهری، مرتضی. (۱۳۸۴). مجموعه آثار شهید مطهری (ج ۱۸). تهران: صدرا.
۱۳. مغنیه، محمدجواد. (۱۴۲۴ق). تفسیر کاشف (ج ۱). قم: دار الکتب الإسلامی.
۱۴. هاشمی شهیدی، اسدالله. (۱۳۸۷). ظهور حضرت مهدی علیه السلام از دیدگاه اسلام، مذاهب و ملل جهان. قم: مسجد جمکران.
۱۵. پایگاه اطلاع رسانی آیت الله صافی <https://saafi.com/news/98>

References

1. *A collection of works of Allameh Tabatabaei*. Islamic Sciences Computer Research Center.
2. *A collection of works of Professor Shahid Morteza Motahari*, Islamic Sciences Computer Research Center.
3. *A collection of works of Seyyed Jafar Morteza Ameli*, Islamic Sciences Computer Research Center.
4. Akbarnejad, M. (1388 AP). *A comparative study of Mahdiism in Shia and Sunni traditions*. Qom: Bustan Kitab. [In Persian]
5. Hashemi Shahidi, A. (1387 AP). *The reappearance of Hazrat Mahdi from the perspective of Islam, religions and nations of the world*. Qom: Jamkaran Mosque. [In Persian]
6. Motahari, M. (1384 AP). *Collection of Shahid Motahari's works* (Vol. 18). Tehran: Sadra. [In Persian]
7. Mughniyeh, M. J. (1424 AH). *Tafsir Kashif* (Vol. 1). Qom: Dar al-Kitab al-Islami. [In Arabic]
8. *Muhaddith Jazaeri software*, Islamic Sciences Computer Research Center.
9. Razavi, R. (1384 AP). *Imam Mahdi (AS)*, Qom: Management Center of Qom Seminary. [In Persian]
10. Rezvani, A. A. (1386 AP). *Defense of Mahdiism*. Qom: Jamkaran Holy Mosque. [In Persian]
11. Sadr, M. B. (1379 AP). *Leadership over the ages*, Sharare. Tehran: Mow'oud Asr. [In Persian]
12. Safi Golpayegani, L. (1380 AP). *Muntakhab al-Athar fi al-Imam al-Thani al-Ashar* (Vol. 1, 2), 3 Vols. Qom: Ayatollah Al-Safi School. [In Persian]
13. Safi Golpayegani, L. (1393 AP), *Translation of Muntakhab al-Athar* (Vol. 6, M. Ahmadi, Trans.). Tehran: Munir Publishing Cultural Center. [In Persian]
14. Safi Golpayegani, L. (1419 AH), *Muntakhab al-Athar* (one volume). Qom: Al-Sayedeh Al-Masouma Institute. [In Arabic]
15. Tehrani, Aghabozorg, M. M. (1403 AH). *Al-Dhariyyah ila Tasanif al-Shia*. Beirut: Dar al-Azwa. [In Arabic]